

ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑՈՒ «ԵՂԾ ԱՂԱՆԴՈՑ» ԵՐԿՈՒՄ ՎԿԱՅՈՒԱԾ ՓՈԽԱՌԵԱԼ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԽՆԴՐԻ ՇՈՒՐՋ

Փոխառութիւնները բառապաշարի հարստացման կարեւորագոյն միջոցներից են, որոնք արտայայտում են նոր հասկացութիւններ եւ իմաստներ: «Նդծ աղանդոց»-ում վկայուած փոխառեալ բառերի գերակշռող մասը հայերէն է մուտք գործել միջին արեւմտաիրանական լեզուներից, հիմնականում պարթեւերէնից եւ միջին պարսկերէնից: «Նդծ աղանդոց»-ում այդ կարգի փոխառեալ բառերի թիւը հասնում է շուրջ 150 բառարմատի: Պէտք է նշել, որ հայ-իրանական լեզուական ընդհանրութիւնները հնամեայ պատմութիւն ունեն եւ սկսւում են մարերի (մ.թ.ա. 7-րդ) եւ Աքեմենեանների գահատոհմերի ժամանակաշրջանից: Նախաքրիստոնէական շրջանում, միւս յարակից լեզուների համեմատ, առաւելապէս զգալի է իրանական լեզուների ազդեցութիւնը հայերէնի վրայ: Իրանական փոխառութիւնների զգալի մասը կատարուել է պարթեւների ժամանակաշրջանում, ինչը ապացուցուել է հնչիւնական առանձնայատկութիւնների քննութեան արդիւնքում [մանրամասն տե՛ս Հիւբշման, 2003, 12]:

Միջին իրանական փոխառութիւնները հայերէնում չափազանց կարեւորւում են յատկապէս պահլաւերէնի ուսումնասիրութեան տեսանկիւնից: «Նդծ աղանդոց»-ում հանդիպում են այնպիսի փոխառութիւններ, որոնց նախնական ձեւերը աւանդուած չեն իրանական գրականութեան մէջ: Այս փոխառութիւնների միջոցով վերականգնւում են միջին պարսկերէնի մի ամբողջ շարք բառաձեւեր: «Նդծ աղանդոց»-ի յիշեալ փոխառութիւնները, որոնք միջին պարսկական վերականգնուած ձեւերն են, այստեղ ցուցադրւում են աստղանիշով եւ կազմում են միջին պարսկական փոխառութիւնների ամբողջական քանակի մօտաւորապէս կէսը:

Քանի որ միջին պարսկերէնում ձայնաւորները չեն գրուում, այլ տառերը միանում են միմեանց, եւ երբեմն որոշ տառեր նըմանում են իրար՝ ունենալով զանազան արժէքներ, հայերէն փոխառեալ ձեւը, պահելով բառի հարազատ պատկերը, ցոյց է տալիս պահպանութիւն բառի ստոյգ ընթերցումը, եւ հետեւաբար, նըրանց ճիշտ նշանակութիւնը [աւելի մանրամասն տե՛ս Հ. Աճառեան, 1979, 664]

Միջին պարսկերէնը բաժանւում է երկու շրջանի.

ա) Արշակունեաց, որը պարթեւ Արշակունիների գահատոհմի (մ.թ.ա. 256 - մ.թ. 226) ժամանակաշրջանի լեզուն է:

բ) Սասանեան, որ Սասանեանների գահատոհմի (226-642) ժամանակաշրջանի լեզուն է [Հ. Աճառեան, 1940, 231]:

Բացի միջին պարսկական փոխառութիւններից, մի քանի փոխառութիւններ, ըստ Հ. Հիւբշմանի եւ Հ. Աճառեանի, ծագումնաբանօրէն առնչւում են հին պարսկերէնի հետ, ինչպէս՝

1. Ապարամֆ - «մեծ տուն կամ պալատ» հին պարսկ. apa-dāna- «դղեակ, պալատ, ապարանք» բառից, որ կազմուած է apa մասնիկով՝ adā «կառուցել, շինել» արմատից [Հիւբշման, 2003, 104, հմմտ. Աճառեան Հ., 1971, էջ 230]:

2. Գերեզման - «գերեզման» իրանական փոխառութիւնն է. հմմտ. հին պարսկ. garizmān, միջին պարսկ. garōtmān [Աճառեան Հ., 1971, էջ 230]:

3. Տաճար - «պալատ, արքունիք» հին պարսկ. tačara- «պալատ, արքունիք» բառից, որից պարսկ. tačar «ձմեռանոց, տաքուկ բնակարան. 2. շտեմարան, համբարանոց» [Հիւբշման, 2003, 251, հմմտ. Աճառեան Հ., 1979, էջ 365]:

Հիւբշմանը իրանական փոխառութիւնները ըստ պարսկերէնի ժամանակաշրջանների չի դասակարգում, «Բանի որ, ինչպէս գրում է նա, - շատ դժպփերում տարբերակումն անհնար է» [Հիւբշման, 14]:

Հիւբշմանը հայ-իրանական լեզուական ընդհանրութիւնների մէջ առանձնացրել է երկու բառաչերտ՝ բնիկ եւ փոխառեալ: Բնիկ են համարւում այն ընդհանրութիւնները, որոնք, իրանականից անկախ, գալիս են հնդեւրոպական միասնութեան շրջանից

կամ նախահայերէնից: Սրանք թէեւ ունեն իմաստային ընդհանրութիւններ իրանական զուգահեռների հետ, բայց հետեւում են հնդեւրոպական-հայերէն հնչիւնական օրէնքներին, ինչպէս որ իրանականն էլ հետեւում է հնդեւրոպական-իրանական հնչիւնական համապատասխանութիւններին:

Փոխառեալ են համարում հայ-իրանական այն ընդհանրութիւնները, որոնք հայոց լեզուն իրանական լեզուների հետ երկարատեւ չփման արդիւնքում է փոխ առել, ըստ որում հնչիւնական համապատասխանութիւնների առումով հետեւում են հնդեւրոպական-իրանական տեղաշարժին: Վաղ շրջանի փոխառութիւնները ժամանակի ընթացքում մերում են լեզուի մէջ եւ դառնում են հարազատ ու մայրենի: Խօսողները մոռանում են եւ չեն գիտակցում դրանց փոխառեալ լինելը:

Հ. Աճառեանը իր «Հայոց լեզուի պատմութեան» առաջին հատորում լեզուների ընդհանրութիւնները զանազանելու համար ներկայացնում է այլ միջոցներ եւս.

ա) Երբ ընդհանուր բառը բաղադրեալ է, եւ նրա բաղադրիչները անկախաբար չկան մի լեզուի մէջ, ուրեմն բառը փոխառեալ է: Բառը փոխառու լեզուի մէջ սովորաբար հանդէս է գալիս բառակազմական աւելի բազմազան ճիւղաւորումներով, տարածքային հարուստ գծերով, ըստ որում աչքի է ընկնում յաճախական գործածութեամբ եւ առաւել կենսունակութեամբ:

բ) Երբ լեզուներից մէկը տուեալ ընդհանուր բառի համար ցեղակից լեզուներում ունի իր զուգահեռները, իսկ միւսը չունի, ապա վեջինիս մէջ բառը փոխառեալ է:

գ) Երբ տուեալ լեզուի բառը այլալեզու ծագում ունի եւ երրորդ մի լեզուի հնչիւնափոխական օրէնքներին է հետեւում, ուրեմն փոխառուել է այդ «միջնորդ» լեզուի շնորհիւ:

Ինչ վերաբերում է յունական եւ ասորական փոխառութիւններին, ապա դրանք քանակական առումով անհամեմատ քիչ են եւ միջին իրանական փոխառութիւններից յետոյ երկրորդ տեղ են զբաղեցնում: «Քրիստոնէութիւնը եւ քրիստոնէական կրթութիւնը մղիչ գործօններ են եղել յունական եւ ասորական փոխառութիւնների համար, որոնց մեծ մասը 3-րդ դարի վերջի

(Հայաստանում քրիստոնեության ընդունումը) եւ 5-րդ դարի սկզբի (Քաղկեդոնի ժողովի) միջեւ ընկած ժամանակահատվածում եւ մուտք գործել հայերէն, ուրեմն զգալիորէն աւելի ուշ, քան պարսկական փոխառութիւնները, որոնք գերազանցապէս արդէն Պարթեւների ժամանակաշրջանում եւ ներթափանցել¹: Իրանական փոխառութիւնների անհամեմատ մեծ քանակը թոյլ է տալիս եզրակացնել, որ «պարթեւական ժամանակաշրջանի իրանական մշակոյթը Հայաստանի վրայ աւելի մեծ ազդեցութիւն է ունեցել, քան սասանեան շրջանի քրիստոնեութիւնը»²: Իրանական փոխառութիւնները, ունենալով գործառական լայն շրջանակներ, հակառակ յունական ու ասորական փոխառութիւնների, մինչ օրս չարունակում են կենսունակ մնալ հայերէնում:

Հանդիպում են նաեւ երբայերէնից եւ աքքադերէնից հայերէն մուտք գործած մի քանի բառեր:

«Եղծ աղանդոց»-ում գործածական համարեա բոլոր փոխառութիւնները հանդիպում են հայ մատենագրութեան միւս երկերում եւս, սակայն յատկապէս ուշագրաւ են այն փոխառութիւնները, որոնք հանդիպում են միայն Եզնիկի մօտ, կամ առաջին անգամ Եզնիկն է կիրառել, ինչպէս՝

1. Անգար «հաշուի առնուելը, համարուելը՝ մի բանի տեղ դնելը» բառը հանդիպում է մէկ անգամ Եզնիկի մօտ «Եթէ յայն միտս ուխտաւորք էին, ապա եւ կուսութիւն չէր յանգարի կուսութեան (այսինքն «ի համարի, ի կարգի» (287): Միջին պարսկ. angārtan «համարել, պատմել» ձեւից է, պաղ. angārdan «ենթադրել, հաշուել, պատմել», angird «եզրակացութիւն, ամփոփում» angāra «համարելը, ենթադրութիւն», պարսկ. angāstan «կարծել, համարել» [Հիւլբւման, 2003, 97, հմտ. Աճառեան Հ., 1971, էջ 183]:

2. Ապիմակ (թերեւս պէտք է ուղղել ապիկամ)³. մէկ անգամ գործածուած է Եզնիկի մօտ. «Զորդիս կամ գծառայս յապիմակս եւ ստահակս յօժարեցուցանիցէ հանել» (էջ 269) «Ժոյլ, թոյլ» միջին պարսկ. apē-kām, պարսկ. bēkām «անկամ» ձեւից է (կազմուած է kām «կամք» բառից՝ apē=bē բացասականով) [Աճառեան Հ., 1971, էջ 235]:

¹ ՀիփիՄԱՆ Հ., Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, էջ 352, Եր., 2004:

² Նոյն տեղում էջ 353:

³ ՏԷՍ ՂԱԶԱՐԵԱՆ Ռ. Ս., Գրաքարի քառարան, Եր., 2000, հտ. Ա, էջ 165:

3. Իդոս «ձեւ, կերպարանք, երեւոյթ»։ 3 անգամ գործածում է Եզնիկը, < յուն․ εἶδος «մարմնի արտաքին ձեւը»։

4. Հեշմակապաշտ «դիւապաշտ, սատանայապաշտ, կռապաշտ»։ Հանդիպում է միայն Եզնիկի մօտ․ միջին պարսկ․ *hešmak «դեւ, սատանայ» բառից, որ աւանդուած է, սակայն հմմտ․ աւեստ․ aešma «ցասում, բարկութիւն, կատաղութիւն (յատկապէս հարբեցութեան ժամանակ)»։ 2. բարկութեան դեւը» [Աճառեան Հ., 1977, էջ79]։

5. Մակեդոն «մսալաճառանոց»․ մէկ անգամ ունի Եզնիկն իբր օտար բառ․ Յուն․ μάχελον «մսալաճառանոց» բառից է։

6. Յաթ «տարր, նախանիւթ», մէկ անգամ ունի Եզնիկը, < ասոր․ yāṯā։

7. Պառակ «խոզի ազդը, կող»․ մէկ անգամ ունի Եզնիկը․ Միջին պարսկ․ *parak «կող» հոմանիշից, որ աւանդուած է, բայց կայ պարսկ․ para «կող» [Աճառեան Հ., 1979, էջ 28]։

Ներքոյիչեալ փոխառութիւնները առաջին անգամ հանդիպում են Եզնիկի երկում՝

1. Արթր «քերականական յօդ» < յուն․ ἄρθρον «յօդ»։

2. Ելեա «Եզնիկը թարգմանում է՝ ձիթենի» < յուն․ ελεία

3. Թերիակէ «դեղութափ» < յուն․ θηριαχί։

4. Հիւղ, հիւղեայ «նիւթ, տարր, նախանիւթ» < յուն․ ὕλη «նիւթ»։

5. Սիք «բարակ քամի» < ասոր․ անծանօթ մի ձեւից, հմմտ․ ասոր․ zīqā։

Պէտք է նշել, որ ինդերոյ առարկայ փոխառութիւնները ոչ միայն յարմարւում են հայերէնի հնչիւնական կանոններին, այլեւ լայնօրէն մտնում են բառակազմական կաղապարների մէջ եւ ենթարկւում են համապատասխան հոլովման։ «Եղծ աղամոյց»-ում բացի արմատական ձեւերից առկայ են նաեւ փոխառեալ ածանցներ, որոնք առհասարակ հայերէն են մուտք գործել համապատասխան փոխառեալ բառերի հետ։ Օրինակ՝ դժ- եւ apē- բացասական ածանցները, դժոխք, դժնեայ եւ Ապիմակ, ապիրատ բառերի հետ, որոնք փոխառուած են միջին պարսկերէնից (apē-> awē> bē = ապ.)։

Հանդիպում են պատ-ով մի տասնեակ փոխառեալ բառեր: Պատ-ը միջին պարսկ. *pat* = *աւետ*. *paiti* < *pati*- ձեւից է. պատա-խան, պատգամ, պատերազմ, պատմութեան, պատշան, պատուէր, պատուիրան, պատուեալ, պատուարան:

Առկայ են նաեւ վերջածանցով փոխառեալ բառեր. -աստան՝ ապաստան, դատաստան, -պետ՝ Շահապետ, վարդապետ, -պան՝ պահապան:

Եզնիկը յիշատակում է նաեւ իրանական անձնանուններ, որոնց իւրապատուկ ձայնաւորման հիման վրայ առաջ են քաշուում որոշ վարկածներ. Օրինակ՝ աւեստայական կրօնի հիմնադրի ա-նունը՝ Զրադաշտ ձեւը, որը հանդիպում է միայն մէկ անգամ Եզնիկի մօտ եւ մէկ անգամ էլ Եղիշէի վաւերական բնագրում, ներքին այնպիսի ձայնաւորում ունի, որ չի համապատասխանում իրանական անունի ձայնաւորմանը, եւ դրանով իսկ կասկած կայ, որ այս ձեւերն առնուած լինեն գրաւոր աղբիւրից: Յետագայ Զրադեշտ ձայնաւորումը հաստատում է այս վարկածը⁴:

Զրադաշտ անունումը աւեստերէն *Zarathuštra* ձեւից է, որը միջին պարսկ. *zaratušt*, նոր պարսկ. *Zarādušt*, ասորերէն *Zarādušt*:

Այստեղ կը ներկայացնենք Եզնիկի յիշատակած իրանական անձնանունները եւ նրանց մասին լեզուաբանական մի քանի կարեւոր ուսումնասիրութիւններ:

Արիմ⁵ անունն իրանական փոխառութիւնն է՝ «Հին պարս. **ahra-maniyuš*, աւեստերէն. *Ahrō mainyuš*, միջին պարսկերէն *Ahr(a)-man*, նոր պարսկ. *Āharman*, *Ahrīman* (Ֆերդոսի), *Ahraman* եւ այլն, պագ. *Āharman*»⁶:

Ջրուան յատուկ անունը իրանական ծագում ունի. աւեստ. *zrvan*, միջին պարսկ. *Zurvān*, պարսկ. *Zarvān*, որը միջին պարսկերէնում իրրեւ հասարակ անուն՝ *zrvan*, նշանակել է «Ժամանակ», աստ-

⁴ Մեթէ Ա., Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, 1978, էջ 121:

⁵ «Եղծ աղանդացի Զմիւռնիայի հրատարակութիւնը Արիմ անունը մեծ մասամբ տալիս է Ահրամ ձեւով:

⁶ ՀԻԻԲՄԱՆ Հ., Հայերեցի քերականութիւն, Եր., 2003, էջ 26:

ծուռն վերագրուելով՝ դարձել է յատուկ անուն⁷։ Եզնիկի երկի Զմիւռնիայի հրատարակութեան մէջ «անուն էր» արտայայտութիւնից յետոյ աւելացուած է «այսինքն Արամազդ»։ Դրանով հրատարակիչները հաւասարութեան նշան են դրել Զրուանի եւ Արամազդի միջեւ⁸։

Եզնիկը Զրուան անունն համար նշում է «բախտ կամ փառք» իմաստները։ Ն. Ադոնցը շատ հետաքրքիր պարզաբանումներ է տալիս այս կապակցութեամբ. «Ինչպէս յայտնի է,՝ գրում է Ադոնցը,՝ իրամական կրօնը ունի մի քանի ճիւղեր։ ԺԲ. դարի հեղինակ Շահրեստանին որոշում է երեք դաւանանք՝ զրադաշտական, գայլումարթեան եւ զրուանեան։ Առաջինը ուսուցանում էր, որ Որմիզդն ու Ահրիմանը համագոյ են a principio, երկրորդը՝ որ Որմիզդն ու Ահրիմանը սկիզբն են առել Զրուանից, այն է ժամանակից։ Դամասկ(իոս)-ի ասելով, Եւդեմ Ռոդոսացին, որ Արիստոտէլի աշակերտներից էր, գիտէր, որ կան երկու տեսակ մոգեր կամ մոգական ուսմունք, մէկը ամէն բանի սկիզբ էր համարում տեղը (իմա՝ տարածութիւնը), միւսը՝ ժամանակ։

Հետաքրքրական է, որ ըստ Աւեստայի՝ (վենդ. 19. 13. 16) Ահուրա-Մազդան է, որ ստեղծում է տարածութիւնը thwasa եւ ժամանակը zrvan.

Ժամանակի հասկացողութիւնը, որ կապ ունի շարժուն երկնակամարի հետ, որն համարւում էր եւ՝ շարի, եւ՝ բարւոյ տնօրէն, բնականօրէն ստանում է եւ բախտի նշանակութիւն։ Իսկ երկնային անհուն տարածութիւնը իր պայծառութեամբ նոյնաւում է լուսոյ գաղափարի հետ։ Այսպիսով zrvan եւ thwasa զուգադրւում են βαχτ եւ αἶσαν, բախտի եւ փառքի հետ։ Եզնիկն հէնց սկզբից յայտնում է, որ Զրուան «քարգմանի քախտ կամ փառք»։ Ասել է թէ նա նկատի ունի զրուանականութեան երկու ճիւղերը, որոնցից մէկը ընդունում է զրուան-բախտ եւ միւսը զրուան-փառք վարդապետութիւնը։ Նա առաջին վեց գլուխները

⁷ Ստուգաբանութիւնը Հիւբշմանինն է, հմմտ. Հ. Աճառեան, «Հայոց անձնանունների բառարան», Կ. 2-րդ, էջ 219։

⁸ ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ Ա. Ա., Եղծ աղանդոց, Երեւան, 1994, էջ 314։

յատկացնում է զրուան-փառքի քննութեան եւ հերքման, իսկ հետեւեալ վեցը՝ զրուան-բախտին»⁹:

Եզնիկը յիշատակում է զրադաշտականների փրկչի անուանումը (Խորաշետը) եւ նրան համարում է Որմիզդի որդին, մինչդեռ, ըստ զրադաշտական ուսմունքի՝ փրկիչը պէտք է լինի մի կոյսի որդի: Հ. Հիւբշմանը լեզուաբանական հետաքրքիր պարզաբանումներով բացատրում է այս հանգամանքը՝ «Փրկիչը՝ Astvatrta-ն պէտք է ծնուի Kāsava-ի ցրից եւ արեւելեան երկրից: Նրա մայրը լինելու է Rdatdhrī անունով մի աղջիկ, որը, սակայն, կըրում է նաեւ գուգահեռ մէկ այլ անուն՝ Vīspataurvairi= «Ամէն ինչ յաղթահարող»- որովհետեւ նա ծնելու է մրան, որը յաղթահարելու է բոլոր դեւերին եւ մարդկանց թշնամիներին»: Սակայն յետագայ աղբիւրները մրա հօրը համարում են Zoroaster-ին: Zoroaster-ի սերմը մի օր պէտք է կաշի եւ Jazata Neriosengh-ի կողմից այն ի պահ պէտք է տրուի Անահիտին, մրան դեւերից հսկում են արդարների 99999 հոգիները: Այս սերմից միաժամանակ կը ծնունեն Ukhshyatrtā, Ukhshyatnema-նի մարգարէներն ու փրկիչները: Վերջում անուանուած երկու մարգարէների անունները աւելի ուշ փոխուել են Hušēdar եւ Hušēdarmāh անունների: Hušēdar-ի համար միջին պարսկական քնագրերում հանդիպում է Xoršētar անունը, թերեւս յնուելով Xoršēt «արեւ» եւ միջին պարսկերէն այդ ձեւից էլ պէտք էր առաջացած համարել Եզնիկի Xorāšēt (կամ Xorā et)-ը: ...Այս երեք փրկիչները՝ համաձայն իրենց պատգամի կոչւում են՝ Ukhshyatrtā «անող արդարութիւն», Ukhshyatnema-նի «անող մեծարանք» եւ Astvatrta «մարմնաւորուած արդարութիւն»¹⁰:

Որմիզդ (Որմիզդն) անունն առաջացել է իրանական գերագոյն աստուած Ահուրամազդայի անուան ձեւափոխութիւնից. Հին պարսկ. A(h)uramazdā, միջին պարսկ. Ahurō-mazdā, պարթեւերէն

⁹ Ա.ԴՈՆՑ Ն., Գննական նշմարներ Եզնիկի մասին, *Բազմակէտ*, 1925, էջ 369:

¹⁰ ՀԻԻԲՇՄԱՆ Հ., *Եր.*, 2004, էջ 123-124: ՀԻԻԲՇՄԱՆ Հ., *Եր.*, 2003, էջ 44: Տէ՛ս նաեւ Արդուազիմ Ռեզաի, Հին Իրանցիների կրօնները, *Թեհրան*, 1372, էջ 127: Քարիմի Ռախիմյարի, էջ 425: Փութրափուդ Ա., Յաջրներ, *Թեհրան*, հատ. 2, 1377, էջ 100:

Ohrmazd, սասան. *պարսկ.* Hormizd, *պարսկ.* Urmuzd¹¹: Յիշեալ ա-
նունը «Հայերէնը փոխ է առել երեք անգամ եւ երեք ձեւով՝
Արամազդ, Որմիզդ, Հիւրիւզդ: Առաջինը ընկնում է Արշակու-
նիների հին շրջանին, որովհետեւ Արամազդ քաղը ձեւով աւե-
լի հին է միջին պարսկական արձանագրութիւնների Ohrmazd ձե-
ւից եւ աւելի մօտ հին պարսկ. A(h)uramazdā-ին: Երկրորդը ընկ-
նում է Սասանեանների շրջանին եւ աւելի նոր է քան հին Սա-
սանեան Hormazd ձեւը: Վերջապէս Հիւրմիւզդ (իբրեւ ազգա-
նուն՝ գործածուած) պատկանում է շատ նորագոյն շրջանին (ԺԸ.
դար) [Հ. Աճառեան, 1940, 234]»:

Ըստ Ա. Մեյէի՝ Եզնիկն ու Եղիշէն միմեանցից անկախ օգ-
տագործել են իրանական վարդապետութիւնների մի շարադրանք,
որը, նայած հրատարակութիւններին, անկասկած ներկայացնում
էր հիմնական տարբերակներ: Այդ բնագրերը ոչինչ չեն ուսուցա-
նում մագդէական կրօնի այն ձեւերի մասին, որոնք հայերի մէջ
տարածուել են Արշակունիների ժամանակաշրջանում: Ahurō-maz-
dā անունը Եզնիկի եւ Եղիշէի երկերում ներկայանում է ոչ թէ
բնիկ հայկական Արամազդ, այլ նորագոյն փոխառութեամբ Որ-
միզդ ձեւով, եւ երկու հեղինակներից ոչ մէկը չի ակնարկում
Արամազդ հին ձեւը: «Չար ոգի»-ն՝ Աւեստայի Ahrō mainyuš-ն
արտայայտելու համար գրեթէ միշտ կիրառւում է Արեմն տա-
րօրինակ ձեւը, որ կարծես տառադարձուել է սեմական (մի-
ջին պարսկական կամ արամեական) այբուբենով գրուած բնա-
գրից, որտեղ քացակայում է ձայնաւոր հնչիւնների տառադար-
ձումը. քայց Եզնիկին ու Եղիշէին ծանօթ է նաեւ աւանդական
մի ձեւ՝ Հարաման, սեռ. Հարամանոյ կամ Հարամանոյ (Եղի-
շէի մօտ), Խարաման, սեռ. Խարամանի՝ Եզնիկի մօտ (եւ Եղի-
շէի բնագրի չնշգրտուած այլ ընթերցուածներում)»¹²:

¹¹ Հիւրմիւզդ Ան Հ., Հայերէնի քերականութիւն, Եր., 2003, էջ 62: ԱՃԱՌԵԱՆ Հ.,
Հայոց անձնանունների քառարան, Հ. 1-ին, էջ 268:

¹² ՄԵՅԷ Ա., Հայագիտական քննութիւններ, 1978, էջ 120.

Այստեղ հանգամանօրէն կը բերենք փոխառեալ բառերը եւ նրանց մասին ներկայացուած ծագումնաբանական վերլուծութիւնները¹³ :

Միջին պարսկական փոխառութիւնները Եզնիկի «Եղծ աղանդոց» երկում:

1. Ազատ «ազատ, անկախ» Միջին պարսկ. āzāt «ազատ, ազնուական» ձեւից է: Աւեստերէն āzāta, որ է ā+zāta «ծնեալ», նոր պարսկ. āzād «ազատ»:

2. Ազգ «ցեղ, ազգական» միջին պարսկ. azg «ճիւղ» բառից է, որ ծագում է հնիւ. azgho «ճիւղ» ձեւից:

3. Ազդ «լուր, տեղեկութիւն, ազդում, ազդեցութիւն» միջին պարսկ. azd «լուր» ձեւից է, հին պարսկ. azdā «լուր», մանիք. azd «յայտարարել»:

4. Անապատ «անշէն, ամալի» միջին պարսկ. anāpāt, պաղ. anāwādān, պարսկ. nā ābād «անշէն, անբնակ», որոնք բացասական ձեւերն են միջին պարսկ. āpātān, պաղ. āwādān, պարս. ābād, ābādān (շէն, բնակեալ):

5. Անգամ «նաեւ, եւս, մինչեւ իսկ» միջին պարսկ. պաղ. han-gām «ժամանակ, միջոց, տարուայ եղանակները», պարսկ. hangām «ժամանակ, միջոց»:

6. Անգար «հաշուի առնուելը, համարուելը, մի բանի տեղ դնելը» բառը հանդիպում է մէկ անգամ Եզնիկի մօտ. Միջին պարսկ. angārtan «համարել, պատմել» ձեւից է, պարսկ. angāštan «կարծել, համարել»:

7. Անդամ «մարմնի մաս, երբեմն նաեւ ամբողջ մարմինը» միջին պարսկ. պաղ. andām, պարսկ. andām «անդամ, ծածուկ անդամ»:

8. Անոյշ «համեղ, անուշահոտ» միջին պարսկ. anoš «նեկտար, անմահութեան ըմպելիք», anōšak «անմահ, անանց», նոր պարսկ. nōš «կենաց ջուր, քաղցրաճաշակ եւ անուշահամ իր, շաքար, քաղցր ըմպելիք եւն»:

13

Ներկայացուած ստուգաբանութիւնների համար օգտագործել ենք՝ ՀԻԻԲՇ-ՄԱՆ Հ., Հայերեւի բերականութիւնը, Եր., 2003: ՀԻԻԲՇՄԱՆ Հ., Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, Եր., 2004: ԱՅԱՌԵԱՆ Հ., Հայերէն արմատական բառարան, Երեւան, 1971, 1973, 1977, 1979:

9. Աշակերտ «սովորող, որեւէ ուսմունքի՝ ուղղութեան հետեւող» միջին պարսկ. (վաղ շրջանի) *ašākert վերականգնուած ձեւից է, որի նոր ձեւն է ašāgart, պարս. šāgird:

10. Ապակի «ապակէ շիշ, սրուակ» իրանական փոխառութիւն է. հմմտ. միջին պարսկ. āwginak «սնդիկ կամ հայելի», պարսկ. ābgīna «ապակի, շիշ»:

11. Ապաշաւ «զղջում, յանցանքի համար զգացած ցաւը» միջին պարսկ. *apašāv վերականգնուած ձեւից է, որ հաստատում է միջին պարսկ. apašav, «յետ դառնալ, յետ շարժուել, հեռանալ». կազմուած է apa-«յետ» նախդիրով՝ միջին պարսկ. šav, šyav, հին պարսկ. šiyav, պարսկ. šodan شُد «շարժուել, ճամփայ ելնել, երթալ» բայից,.... ըստ այսմ ապաշաւ բուն նշանակում է «յետ դառնալ արածից, հեռանալ»....:

12. Ապաստան «ապաստան, ապաւէն, պաշտպան» միջին պարսկ. apastān «ապաստան» ձեւից է, պազ. awastām «վստահութիւն, հաւատարմութիւն», հմմտ. սանս. upasthāna «յարգ, պատիւ»:

13. Ապիմակ (թերեւս պէտք է ուղղել ապիկամ) մէկ անգամ գործածուած է Եզնիկի մօտ. «Զորդիս կամ զծառայս յապիմակս եւ ստահակս յօժարեցուցանիցէ հանել» (էջ 269) «ծոյլ, թոյլ» միջին պարսկ. apē-kām, պարսկ. bēkām «անկամ» ձեւից է (կազմուած է kām «կամք» բառից՝ apē=bē բացասականով):

14. Ապիրատ «անարդար, անզգամ, դուրս վնդուած» միջին պարսկ. apēdāt «անիրաւ, անարդար», նոր պարսկ. bēdād նոյն նշանակութեամբ, որից apādātīh, պազ. awēdādī, պարսկ. bēdādī «անարդարութիւն». հայերէնը ծագում է միջին պարսկ. *apēdāt ձեւից, որ ցոյց է տալիս արդէն նորագիւտ սուգդը. *apdāte «անարդարապէս»: Բոլորն էլ ծագում են dāt, dād «դատ, արդարութիւն» բառից, apē> awē> bē=ապ. բացասականով:

15. Ասպնջական «հիւրընկալ, ընդունարան» պազ. միջին պարսկ. aspanj «օթեւան, բնակարան», պարսկ. sipanj «հիւր» (իրանական ժողովրդական ստուգաբանութեամբ մեկնւում է se «եւրեք» եւ panj «հինգ» բառերից. իբր թէ «եւրեք կամ հինգ օր մնացող հիւր»:

16. Արժան «իրաւունք, արդարութիւն, պատշաճ» միջին պարսկ. aržān «արժան, արժանի», որ պահուած է margaržān «մահու արժանի» բարդ կազմութեան մէջ, aržānih «արժանիք, արժա-

նաւորութիւն», aržānik «արժանի, արժանաւոր», պազ. arzāni «արժանիք», պարսկ. aržān «արժանի, արժանաւոր, 2. դիւրազին, է-ժան», arzāni «արժանաւորութիւն»:

17. Բաժ «հատուցում, փոխհատուցում» միջին պարսկ. bāž «հարկ», հին պարսկ. bāji «հարկ, արքունի տուրք», որոնցից պարսկ. bājān, bāžān, bāždār «հարկահան»: Իրանական բառերը ծագում են հնիւ. bhag> սանս. bhaj «բաժանել» արմատից:

18. Բախտ «ճակատագիր, բարեբախտութիւն, ոգի (բարի կամ չար)» պազ. միջին պարսկ. baxt «բախտ, բարեբախտութիւն, ճակատագիր», պարսկ. baxt «բախտ, ճակատագիր», աւեստերէն baxta «իբր բաժին նշանակեալ մաս, բախտ, ճակատագիր»:

19. Բարսմունք «բարսմունքը ճիւղերի կամ ճիւղոտների կապոց էր, որ մոզերը զոհ անելիս կամ աղօթելիս բռնում էին իրենց ձեռքում՝ սրբազան կրակի առաջ» աւեստ. barəsma-, պազ. barusm, պարսկ. barsam բոլորն էլ նոյն նշանակութեամբ:

20. Բժիշկ «բժիշկ» միջին պարսկ. b(i)ž(i)šk, b(i)j(i)šk «բժիշկ», bijiških «բժշկութիւն», նորագիւտ մանիք. bzišk «բժիշկ», պարսկ. bizišk, bijišk «բժիշկ». Սրանց հետ հմմտ. աւեստերէն baešazyēiti «բժշկում է», baešaza «բուժիչ, դեղ, դարման» (որից կազմուած է միջին պարսկ. bēšazak), baešazya «բժշկող», սանս. bheśajā «դեղ, բժշկող», bhiśajyāti «բժշկում է»...:

21. Բիւր «տասը հազար, անչափ, անթիւ» միջին պարսկ. bēvar ձեւից է, աւեստերէն baevara, պարսկ. bēvar:

22. Բուն «սկիզբ, հիմք, արմատ» պազ. միջին պարսկ. bun «հիմ, արմատ, ծագում, բուն, ծայր, հիմնական», պարսկ. bun «ջրհորի կամ աւազանի յատակը, տակը, ծառի արմատ»:

23. Գանձ «գանձ, գանձարան» միջին պարսկ. ganj, պարսկ. ganj «գանձ»:

24. Գաւազան «ծառի ճիւղ, թագաւորական, իշխանական մական, որպէս իշխանութեան խորհրդանիշ» միջին պարսկ. *gavāzan «եզ քշելու գործիք» վերականգնուած ձեւից է, պազ. gāvars, աւեստերէն gavāza, պարսկ. gāvars:

25. Գունդ «կլոր ձեւ ունեցող իր՝ գնդաման զանգուած, որեւէ երկնային մարմին, բազմութիւն» միջին պարսկ. *gund «զուռնդ, գնդակ, գնդաձեւ» վերականգնուած ձեւից է, սրանից են առաջացել միջին պարսկ. gund, gundak, աւեստ. gunda «հացի խմորի

գունդ», պարսկ. gunda «հացի խմորի գունդ կամ ծեծած մսի գընդակ», նոյն բառից նաեւ պարս. yund, yund:

26. Գուշակ «ապագան գուշակող, նախագուշակում», միջին պարսկ. gōšak, ni-gōšāg, հայրսկ. *gaušaka, gōšaka- «լրտես, գաղտնի ոստիկան»: Միջին պարսկ. guš «լսել, ականջ դնել», gaoša-«ականջ», հայարսկ. gauša «ականջ» ձեւերից:

27. Դաժան «լեղի, դառնամահ» միջին պարսկ. *dažan ձեւից, որը կորած է. հմմտ. պարսկ. dažan «թթու, դաժանաբարոյ, ահարկու»:

28. Դայեակ «ստնտու, սնուցիչ» միջին պարսկ. dāya «դայեակ, ստնտու», պարսկ. kdāya կամ dāyī «դայեակ»:

29. Դաշն «ուխտ, պայման» միջին պարսկ. dašn հոմանիշից, որ աւանդուած է մէկ անգամ՝ սխալագիր pašn գրչուլթեամբ:

30. Դաշտ «դաշտ, արօտավայր» միջին պարսկ. *dašt «անապատ, հարթավայր», սողդ. daxšt նոյն նշանակութեամբ, որոնց հետ նոյն են պաղ. dašt, պարսկ. dašt:

31. Դատաստան «դատ, դատավճիռ, դատարան, պատիժ» միջին պարսկ. dāstastān, մանիք. միջին պարսկ. dādīstān, աւեստերէն datastan, պաղ. dāđastān, պարսկ. dādīstān, բոլորն էլ «վճիռ, դատավճիռ», որոնք կազմուած են dāt «դատ» բառից՝ stān մասնիկով:

32. Դարման «ճար, բուժամիջոց, խնամք, սնունդ» միջին պարսկ. darmān «բժշկութիւն, դեղ», պարսկ. darmān «ճար, ճարակ, դեղ», սանս. dharman «յենարան, նեցուկ»:

33. Դեւ բառը իրանական ծագում ունի եւ յանգում է հընդ-եւրոպական deiuos- նախաձեւին (որից հայերէն տիւ «օր» բառը)՝ հին իրանական daiwa-ի միջոցով (հմմտ. Աւեստայում՝ daeva): Հընդ-եւրոպական միւս լեզուներում այս բառը հիմնականում նշանակում է «աստուած, աստուածութիւն» (յունարէն, հնդկերէն, լատիներէն եւն), սակայն իրանում, շնորհիւ զրադաշտութեան տարածման, այն ստացել է բացասական երանգաւորում՝ որպէս հեթանոսական շրջանի աստուածութիւնների անուանում, եւ դարձել է չար ուժերի խորհրդանիշը: Ըստ իրանական վաղ աշխարհ-ընկալման՝ daiwa-ները եղել են կարեւոր աստուածութիւններ, ինչպէս бага-ն, որը յետագայում դարձաւ «աստուած» ընդհանուր գաղափարի արտայայտիչը: Իսկ աշխարհի դուալիստական ընկալումն աւելի ուշ, զրադաշտական վարդապետութեան մէջ, իր արտացոլումը գտաւ Ահուրամազդա (Ahura-Mazda)/ Ահրիման (Ahra-

Mainyu) հակադրութեան սահմաններում, վերջինս որպէս չար ուժերի տիրակալ: Դեւերը (daiwa-ները, այսպիսով, դարձան ցածր կարգի գերբնական էակներ»¹⁴:

Աւետայում դեւ բառը նշանակում է «կեղծ աստուածներ, աստանաների խումբ, բազմաստուած ու անառակ ժողովուրդ»: Աւետայում դեւերը, որոնք մոլորեցնող են, յաճախ ջադուների (կախարդ) եւ փարիսերի հետ են յիշատակում¹⁵:

«Եղծ աղանդոց»-ում դեւ բառը նշանակում է «չար ոգի», ըստ Կողբացու դասակարգման՝ դեւերի տեսակները մի քանիսն են. հիմնականում՝ յուշկապարիկներ, պարիկներ, համբարուներ եւ չահապետներ:

34. Դէմ «կերպարանք, անձ» միջին պարսկ. dēm, մանիք. dīm, dēmak «կերպարանք, ձեւ», պարսկ. dīm:

35. Դէտ «դիտող, լրտես» միջին պարսկ. *dēt վերականգնուած բառից է. սրա հետ համատ. միջին պարսկ. dītan «տեսնել», հպարսկ. didiy «տես», աւեստ. diδāiti «նայում՝ նկատում է», dōθra- «աչք», vī-δaeta- «դէտ, դիտող», պարսկ. dīdan «տեսանել», dīd «տեսաւ, յայտնի, ակներեւ», dīda «աչք, դիտարան, տեսնուած, դէտ»:

36. Դծմեայ «դժնդակ, դաժան, խիստ» բառի արմատն է *դուծմ, որ ծագում է միջին պարսկ. *dužn ձեւից. համատ. պարսկ. dužn «սուր. եւ ասացեալ լինի սա յաճախ զօրութնէ բթու իրաց»- կազմուած է duž «վատ» արմատից:

37. Դծոխ-ժ «դհհհն, գերեզման» իրանական փոխառութիւն է. համատ. աւեստ. daožahva, dužahav «դժոխք», միջին պարսկ. dōšaxw, արձանագրութիւնների մէջ dōšaxvī (կարդա՝ dōžax), պազ. dōžax, պարսկ. dōžax: Բոլն նշանակութիւնն է «վատ կայան» եւ ծագում է աւեստ. duž «դժ-, aňhav» «լինելը, հոլթիւն, գոյութիւն, կեանք» բառերից: Հայերէն ձեւը ծագում է իրանական *dōžaxwa ձեւից:

38. Դիմակ «կերպարանք, պատկեր կամ նկար» միջին պարսկ. dēmak «կերպարանք, ձեւ», յոգն. dēmagān (իմա՝ dēmakān), պարսկ. dīma «դէմք, կերպարանք»:

¹⁴ Մանրամասն տե՛ս ԱՍԱՏՐԵԱՆ Գ., «Դիւակաճ», Իրաննամէ, 1995, թիւ 4-5, 21-34:

¹⁵ ՊՈՒՐԴԱՎՈՒԹ Ա., Յաշթ-ճեր, Թեհրան, 1377, հատ. I, էջ 13:

39. Դպիր «գրագէտ, քարտուղար» միջին պարսկ. d(i)pīr «քարտուղար, գրագիր», d(i)pīrh «գրչուժիւն», d(i)pīrān mehīst «դպրապետ», պազ. divērt, պարսկ. dabīr կամ dibīr «գրագիր», հին պարսկ. dīpi- «գրուժիւն, արձանագրուժիւն», որ բնիկ իրանական չէ, այլ թերեւս սեմական փոխառութիւն:

40. Դսրավ «պարսաւ, նախատինք, յանդիմանութիւն» միջին պարսկ. *dusrav բառից, որ աւանդուած է dusrub գրչութեամբ եւ «վատահամբաւ, անպատիւ» նշանակութեամբ. հմմտ. պազ. dusrav (գրուած է dusrūb) «վատահամբաւ, անպատիւ», աւեստ. daušsravā «վատահամբաւ». նախնական ձեւն է աւեստ. * duš-srava-, որ կազմուած է duš «դժ, վատ, գէշ» եւ srav «խօսել» բառից. ձիշտ ինչպէս սրանց հակառիշդ պազ. միջին պարսկ. xusrav (գրուած xusrūb) «բարեհամբաւ, լաւանուն»:

41. Դրախտ «բուրաստան, եղեմ» պազ. միջին պարսկ. draxt «ծառ», պարսկ. diraxt «ծառ»:

42. Դրամ «գրամ, փող» միջին պարսկ. dram, պարսկ. diram «մի փոքրիկ կշիռ, դրամ. 2. փող»:

43. Երակ «արիւնատար անօթ, նեարդ, ջիղ» միջին պարսկ. *rak «երակ» ձեւից, որի նորագոյն ձեւն է rag, պարսկ. rag:

44. Երամ «նոյնատեսակ թռչունների խումբ» միջին պարսկ. *rama «հօտ, խումբ», ramak «երամակ», պազ. rama, պարսկ. ram, rama «երամ, խումբ, հօտ»:

45. Երանգ «գոյն, ներկ» միջին պարսկ. *rang «գոյն» բառից է. նոյն են պազ. rang, պարսկ. rang:

46. Երիտասարդ «արբունքի հասակին հասած տղամարդ, ջահել, առոյգ» միջին պարսկ. *rētaksard «երիտասարդական տարիքով» բառից է, որ գրականութեան մէջ աւանդուած չէ. կազմուած է միջին պարսկ. rētak «երիտասարդ, պատանի» եւ sard «տարի» բառերից, որոնք գործածուած են պահլաւական գրականութեան մէջ, եւ որոնց հետ նոյն են պազ. rēdak «տղայ, պատանի», պարսկ. rēdak «անմօրոտ երիտասարդ» եւ աւեստ. sarəda-, պարսկ. sāl «տարի»:

47. Զէն «գէնք, զրահ» միջին պարսկ. zēn, պազ. zin, աւեստ. zaēna «գէնք», որոնց հետ նոյն են միջին պարսկ. azēnavar «անգէն», *zēnāvar «զինուած», աւեստ. zayan «զինեալ», zayōtama «սպառազէն»:

48. Զոհ «ողջակէզ, մատաղ» միջին պարսկ. zōhr «զոհ» բառից. այս բառը աւանդուած է իրանական գրականութեան մէջ՝ «օրհնեալ ջուր» նշանակութեամբ. այսպէս նաեւ պազ. zōr «օրհնեալ ջուր», աւեստ. zaōθrā- «զոհաբերութեան համար պատրաստուած ըմպելիքը», հին պարսկ. *zaūθrā-, բայց սրանց բուն ժողովրդական նշանակութիւնը պիտի լինի «զոհ» (համտ. սանս. hōt-rā- «զոհ, զոհաբերութիւն»), որ յետոյ զրադաշտական կրօնում ստացաւ վերոյիշեալ նշանակութիւնը:

49. Զուր «ապարդիւն, սին, ի զուր» միջին պարսկ. zūr, մանիք. z'ur, պազ. zur, պարսկ. zūr «սուտ, ստախօսութիւն», աւեստ. zurā- «զուր», հին պարսկ. zūra «անիրաւութիւն»:

50. Զօր «զօրք, զօրութիւն» միջին պարսկ. պազ. zōr «ուժ, զօրութիւն», աւեստ. zāvarə նոյն նշանակութեամբ, հին պարսկ. *zāvar-?, պարսկ. zōr «ուժ, զօրութիւն, կարողութիւն, բռնութիւն», zōrāvar «ուժեղ, զօրաւոր»: Այս բառի բուն ծագումը անյայտ է. բայց հմտ. աւեստ. zavañ «ուժ, զօրութիւն», ինչպէս. zā-varə aojasča «զօրութիւն եւ ուժ»:

51. Թշնամի «հակառակորդ, չարակամ» միջին պարսկ. duš-man, dušmēn, պազ. dušman, պարսկ. dušman «թշնամի», dušmanī «թշնամութիւն», աւեստ. dušmainyu- «թշնամի», dušmanah- «չարախոհ, չարախորհուրդ»: Այս բառերը ծագում են duš «վատ» եւ mainyu, manah «հոգի, միտք» բառերից եւ նշանակում են «չարամիտ, չարահոգի»: Պարսկ. բառը տարածուած է ամբողջ Արեւելքում:

52. Ժամանակ «տեւոդութիւն, ժամանակաշրջան» միջին պարսկ. (հիւս. արեւմ. բարբառով) žamān, zamānak, մանիք. žmnv «ժամանակ», միջին պարսկ. zamān, zamānak, պազ. zamān, zamāna, սողդ. žamanū «ժամանակ», պարսկ. zamān, zamāna «ժամանակ»:

53. Ժամն «գարշելի» իրանական *gant բարբառային անծանօթ ձեւից է: Սրա հետ հմտ. աւեստ. gainti-, միջին պարսկ. gand «ժանտահոտութիւն, վատ հոտ», սուգդ. γantāk «վատ, յոռի, գէշ», γnsy «հոտած», որոնք ծագում են հնագոյն *gonti ձեւից. հմտ. սանս. gandhā- «հոտ»:

54. Ժիր «աշխոյժ, եռանդուն» միջին պարսկ. *žīr ձեւից է, որ թեւեւ աւանդուած չէ, բայց նոյն են հաստատում աւեստ. jīra- «կենսունակ, արագ, աշխոյժ», սանս. jirā- «աշխոյժ, գործունեայ,

Ժիր», պարսկ. zīrak «մտացի, Ժիր», aẓīr կամ āẓīr «մտացի, Ժուժ-կալ»:

55. Խաւար «մուժ, մթուժիւն» պազ. xvāwar միջին պարսկ. xvāpar, պարսկ. xāwar, հմմտ. միջին պարսկ. xvarvaran, xorbarān, մանիք. xōrparān բոլորն էլ նշանակում են «արեւմուտք»:

56. Խրատ «խորհուրդ, հրահանգ, կարգ, հրաման» միջին պարսկ. xrat, մանիք. xrad «իմաստութիւն, հասկացողութիւն», աւեստ. xratu- «խելք, հանճար, իմաստութիւն», պազ. xrad, պարսկ. xirad «խելք, միտք, հասկացողութիւն, բանակցութիւն»:

57. Կախարդ «հմայող, վհուկ» աւեստ. kaxvarəda- «կախարդ», իդ. kaxvarədi- «վհուկ, կախարդ կին»: Բուն նշանակութիւնը համարւում է «սեւ գոյնով սոսկալի մարդ կամ ժողովուրդ՝ որ պարագում է կախարդութեամբ. գնչու, չինկանա», պարսկերէն ձեւը աւանդուած է:

58. Կամակար «ինքնիշխան, ազատ, ինքնակամ» միջին պարսկ. kāmākār «բացարձակ, ինքնակամ» ձեւից, որից նաեւ միջին պարսկ. kāmākārtar «կամակարագոյն» kāmākārīh «բացարձակ իշխանութիւն»: Սրա հետ նոյն են պարսկ. kāmgar «կամարար, ինքնակամ, երջանիկ, բարեբաստիկ», kāmgarī «երջանկութիւն, կարողութիւն»:

59. Կանեփուկ «աղանիճազգիներ ընտանիքին պատկանող թփաբոյս. աբրահամածառ, հագնի (Vitex agnus castus)» հնդեւրոպական եւ ոչ-հնդեւրոպական լեզուներում տարածուած մի բառ է. առաջիններից ունենք պարսկ. kanab, kanav:

60. Կամֆ «կամք, ցանկութիւն, պահանջ» միջին պարսկ. kām «կամք, կամեցողութիւն» բառից, որի հետ նոյն են հին պարսկ. աւեստ. սանս. kāmā, պարսկ. kām «կամք»:

61. Կապիկ «կապիկ» միջին պարսկ. kapīk «կապիկ» բառից, որից եւ պարսկ. kabī «կապիկ»:

62. Կերպ «եղանակ, ձեւ, կերպարան» միջին պարսկ. kerp «մարմին, ձեւ, կերպ» բառից, սրա հետ նոյն է աւեստ. kəhrp- (եզակի ուղղական kəərəš) «մարմին, երեւոյթ, կերպարան»:

63. Կոյր «աչազուրկ» միջին պարսկ. kōr «կոյր» բառից, որի հետ նոյն են պազ. kōr, սողդ. kōr, պարսկ. kōr «կոյր»:

64. Հագար «1000» միջին պարսկ. hazār, պարսկ. hazār, աւեստ. hazańra-, սանս. sahasra- «հագար»:

65. Համար «թիւ, ենթադրում» միջին պարսկ. *hamār *ձեւից*, պարսկ. hamār «հաշիւ, թիւ, չափ» նաեւ amār, amāra, āvār, āvāra, amār, amāra, hamāra, որից nhamār «անհամար, անթիւ»- ենթադրում են հին պարսկ. *hamāra- < իրանական *hamhamāra- ձեւերը:

66. Համարաբու առասպելական կենդանի, պարիկ, յուշկապարիկ, Զմիւռնիայի հրատարակութիւնն այս բառի դիմաց ունի «յաւերժահարա» («յաւերժահարսից») ¹⁶ միջին պարսկ. *hambaru *ձեւից*, որ թէեւ աւանդուած է, բայց կայ պարսկ. hambaruна «տան ոգի, դեւ» «միջին պարսկ. anbārakpat-ի, միջին պարսկ. պազ. anbār, պարսկ. anbār [Հիւբշման, 2003, 178]»:

67. Հեշմակապաշտ «դիւապաշտ, սատանայապաշտ, կուապաշտ», հանդիպում է միայն Եզնիկի մօտ. միջին պարսկ. *hešmak «դեւ, սատանայ» բառից, որ աւանդուած է. սակայն հմմտ. աւեստ. aešma «ցասում, բարկութիւն, կատաղութիւն (յատկապէս հարբեցութեան ժամանակ)». 2. բարկութեան դեւը»:

68. Հմայք «կախարդութիւն, կախարդական գուշակութիւն» միջին պարսկ. humāy- *ձեւից*. հմմտ. աւեստ. humaya-, humāya- «օրհնեալ, օրհնութեամբ լի»:

69. Հնար(ք) «ճար, միջոց, կարելիութիւն» միջին պարսկ. պազ. hunar «գիտութիւն» բառից. հմմտ. աւեստ. hunar- «ճարտարամտութիւն, անձնական արժանաւորութիւն, իմաստութիւն, հնար-իմացութիւն», haða-hunara «հնարիմաց, ճարտար», պարսկ. hunar «ճարտարութիւն, խելք, միտք, հանճար», hunarvar «հանճարեղ, հնարազէտ»:

70. Հրահանգ(ք) «ուսում, կրթութիւն, մրցում, կարգ» միջին պարսկ. frahāng «վարժութիւն, կրթութիւն, գիտութիւն» *ձեւից*. հմմտ. նաեւ միջին պարսկ. frahangistān «մարզարան, հրահանգք կռուանոցաց», պարսկ. farhang «գիտութիւն, համեստութիւն, հանճար, հասկացողութիւն, շուք եւ պատիւ», farhangī «ուսուցիչ, ուսումն եւ կրթութիւն»:

71. Հրաման «ճակատագիր» միջին պարսկ. framān «հրաման» բառից, որի հետ նոյն են հին պարսկ. framānā-, պարսկ. farmān հրամանիչները:

72. Հրեշտակ «երկնային հրեշտակ» միջին պարսկ. *frēštak բառից, որ թէեւ է աւանդուած, բայց հմմտ. մանիք. frīštāg «մար-

¹⁶ ԱՐԲԱՀԱՄԵԱՆ Ա. Ա., Եղծ աղանդոց, էջ 309:

գարէ, հրեշտակ», պարսկ. firēšta, նոր պարսկ. firišta «հրեշտակ», հին պարսկ. *fraišta եւ աւեստ. fraēšta- «պատգամաւոր»։ բուն նշանակութիւնն է «ուղարկած, առաքեալ» եւ ծագում է fra- մաս-նիկով՝ aēš- «շտապել, ուղարկել»։

73. Զաշ «կերակուր, սեղան տալը» միջին պարսկ. *čāš ձեւից, որ թէեւ չէ աւանդուած, բայց հմմտ. միջին պարսկ. *čāšt «առաւօտեան նախաճաշ», պարսկ. čāšt «ճաշի ժամ, ճաշ, ճաշկերոյթ», čāšta, čāštī «ճաշ, ճաշկերոյթ»։

74. Զարպ «ճարպ, պարարտ» միջին պարսկ. čarp «պարարտ, իւղոտ, փափուկ» բառից, սրա հետ նոյն են պարսկ. čarb «պարարտ, իւղալի», čarbī «ճարպաւոր», պազ. čarw։

75. Զրազ «ճրագ, ջահ» միջին պարսկ. *čirāg հոմանիշից, որ աւանդուած չէ. հմմտ. պարսկ. čirāy «լոյս, ճրագ, լամբ», սողդ. čirāy «ճրագ»։

76. Մարգարէ «մարգարէ» միջին պարսկ. *mārgar- ձեւից. այս բառը թէեւ աւանդուած չէ գրականութեան մէջ, բայց նոյն են հաստատում սրանից ածանցուած նորագիւտ սողդ. mārkrāy, mārkarāk «կախարդ»։

77. Մոգ «կրակապաշտ քուրմ», «գրադաշտական կրօնի հետեւող» միջին պարսկ. moγ բառից փոխառեալ (գրուած է magu, արտասանուած էր moγ կամ maγ), որ է հին պարսկ. magu- «կախարդ, մոգ», աւեստ. moγu, պարսկ. muγ կամ mōγ «մոգ, կախարդ»։

78. Մոմ «մոմ» միջին պարսկ. *mōm բառից. հմմտ. պարսկ. mūm «մոմ»։

79. Զազ «զոհ մատուցել» միջին պարսկ. yazēm «պաշտեմ», yazešn «պաշտել, նուիրագործել», yaštan, աւեստ. yazaiti «զոհել, ձօնել», yasna- «զոհ», հին պարսկ. ā-yadana- «տաճար», yadātaiy «թո՛ղ զոհաբերի»։

80. Զաշտ «զոհ, զոհաբերութիւն» միջին պարսկ. yašt «աղօթք, երկրպագութիւն» բառից, որի հետ նոյն են աւեստ. yaštay- «Աստուած պաշտելը, աղօթք», պազ. yaštan «սրբազանագործել»։

81. Թաւէթ «մշտնջենական, յաւիտենական» միջին պարսկ. *yāvēž ձեւից, որը չէ աւանդուած, հմմտ. միջին պարսկ. yāvēt «յաւիտեան», yāvētan «յաւիտեան, ընդ միշտ», մանիք. jāidān «անշուշտ պէտք է կարդալ jāvidān), պարսկ. jāvid, jāvedān «յաւիտեան»։

82. Յաւանակ «ձագ չորքոտանիների, յաւկապէս իշու, ձիու» միջին պարսկ. *yavānak նուագական ձեւից. սրա հետ հմմտ. աւեստ. yavan- (կարդա՛ yuvan-). միջին պարսկ. yuvān, պագ. jūvān, պարսկ. juvān, javān «երիտասարդ»:

83. Յաւիտեան «մշտնջենական, յաւիտենական» միջին պարսկ. yāvēt «յաւիտեան», yāvētan «յաւիտեան, ընդմիշտ», մանիք. jāidān «անշուշտ պէտք է կարդալ jāvīdān), պարսկ. jāvid, jāvēdān «յաւիտեան»:

84. Յոյզ «խռովութիւն» միջին պարսկ. *yōz ձեւից, որ չէ աւանդուած. սրա հետ հմմտ. աւեստ. yaozaiti «չարժել, տատանել, ծփալ», հին պարսկ. yaudatiy «չարժել»:

85. Յովագ «գիշատիչ մի գազան» միջին պարսկ. *yavaz ձեւից. սրա հետ հմմտ. պարսկ. yōz «յովագ. 2. որսորդական հետախոյզ շուկ», yōzak «յովագ. 2. շուկ»:

86. Յուշկապարիկ իրանական փոխառութիւն է, որ բաղկացած է յուշկ եւ պարիկ բառերից. Վերջինը միջին պարսկ. parīk հոմանիշից է, իսկ առաջինի հետ հմմտ. պարսկ. vušk «էշ», որին շատ համապատասխան է գալիս վշկապարիկ ձեւը, սրանով յուշկապարիկ՝ յունարէնին համաձայն՝ դառնում է «իշապարիկ»:

87. Նիագ «նուագ, կարօտ, պակաս» միջին պարսկ. niyāz «պէտք, կարիք», պագ. nyāz «կարօտութիւն, պէտք», nyāzīdan «ցանկանալ, տենչալ», պարսկ. niyāz «կարօտութիւն, պիտոյք, աղերս, աղաչանք»:

88. Նիշ «հետք, նշան» միջին պարսկ. *niš բառից, որ թէեւ աւանդուած չէ իրանական գրականութեան մէջ, բայց նրա գոյութիւնն են ապացուցում՝ հայերէնից ջոկ՝ իրանականից փոխառեալ ասոր. nīšā «նշան, դրօշ, նշանակութիւն, պատահումն, նպատակ» եւ քրդ. niši «նշան, ցուցմունք»:

89. Նկար «պատկեր» միջին պարսկ. *nikār ձեւից. հմմտ. մանիք. nīgār «նկար», պարսկ. nigār «նկար, պատկեր. 2. գեղեցիկ»:

90. Նիհանգ «ջրային առասպելական կենդանի» միջին պարսկ. *nihang ձեւից է. հմմտ. պարսկ. nihang «կոկորդիլոս». սրանից է փոխառեալ նաեւ ասոր. nihangā «կոկորդիլոս»:

91. Նման «պէս, համապատասխան, յարմար» միջին պարսկ. *nimān ձեւից, որ կազմուած է ni մասնիկով mān արմատից. սրա հետ ուրիշ ածանցումներն են ներկայացնում՝ սանս. māna «պատ-

կեր, երեւոյթ, նմանութիւն», միջին պարսկ. mānāk «նման», պաղ-
mānā «նման», mānistān «նման լինել», mānand «նման»:

92. Նշան «նշան, յատկանիշ» միջին պարսկ. nišān «նշան»,
պարսկ. nišān «նշան, նիշ, դրոշմ, հետք, զինանշան, դրօշակ, նպա-
տակ, անդամ»:

93. Նշանակ «նշան, խորհրդանշան, հրաշք» միջին պարսկ.
nišānak «նշան, նպատակ», պարսկ. nišāna «նշան, նետի նպատակ».
կազմուած է nišān բառից. հայերէնը պատրաստի փոխառութիւն է
իրանականից, եւ ո՛չ թէ մեր մէջ կազմուած, որովհետեւ -ակ
մասնիկը նուազականի նշանակութիւն չունի:

94. Նշխար «նահատակների նշխարներ, մասունք» միջին
պարսկ. *nišxvar ձեւից. հմմտ. nišxwār, nišxūr, nišxvār, որ մեկնուում
է «որոճում»:

95. Նուէր «ընծայ, զոհ» միջին պարսկ. nivēd բառն է, որ
Աւեստայի պէլ. թարգմանութեան մէջ գործածուած է nivēdēnēm
ձեւով՝ աւեստ. nivaēdayeēmi «ձօնեմ, սրբագործեմ, նուիրագործեմ
(զոհ կամ աղօթք)» բառի դէմ: Ծագում է nī- մասնիկով vaēd- «դի-
տենալ, ճանաչել» բայից. հմմտ. նաեւ նուիրակ:

96. Շահապետ «ոգի, պարիկ» միջին պարսկ. šahrpat ձեւից է.
հմմտ. աւեստ. šōiθrapaiti- «գաւառապետ», šōiθrapānā «դաշտաբնակ,
բուն՝ դաշտապահ», սանս. Kšētrapati- «դաշտապետ, հողապետ»:

97. Ծիշ «ապակուց շինուած աման» միջին պարսկ. *šiš «շիշ»
ձեւից է, որի ներկայացուցիչն է պարսկ. šiš «շիշ»:

98. Շնոհ «վայելչութիւն, հաճութիւն» միջին պարսկ. *šnohr
ձեւից, որ աւանդուած է, սակայն կան նրա ածանցները. այսպէս
բացասականը՝ պաղ. avēšnohr «ապաշնորհ, անշնորհք». միջին պարսկ.
hu-šnōhr «որին հեշտ է գոհացնել»:

99. Ուխտ «դաշն, իրար մէջ կապուած պայման» միջին պարսկ.
*uxt ձեւից, որ է աւանդուած. սրա հետ հմմտ. սողդ. uxtō, «ա-
սուած, ասացեալ», աւեստ. uxti «խօսք, բան», uxta «ասուած, ա-
սած»:

100. Պահապան «պահող, պահպանութիւն» միջին պարսկ.
*pāhrapān < աւեստ. *pāθrapān- բառից, որ կազմուած է pāhr < ա-
ւեստ. pāθra «պաշտպանութիւն, պահպանութիւն» + pān «պահող»
բառից: Վերոյիշեալ բառերը աւանդուած չեն, սակայն կան նը-

րանց այլ գաւառական ձեւերը. ինչպէս՝ միջին պարսկ. pāspān = պարսկ. pāsbān «պահապան»:

101. Պայազատ «ժառանգորդ, ցեղի մնացորդ» միջին պարսկ. *payāzāt ձեւից, որ հին պարսկ. patiaāzāta, կազմուած է pati մասնիկով՝ āzāta- բառից:

102. Պայքար «կռիւ, վէճ» միջին պարսկ. *paykār ձեւից. հմմտ. պարսկ. paiykār «կռիւ, մարտ, պատերազմ»:

103. Պառակ «խոզի ազդր, կող» մէկ անգամ ունի եզնիկը. միջին պարսկ. *parak «կող» հոմանիչից, որ աւանդուած չէ, բայց կայ պարսկ. para «կող»:

104. Պառաւ «ծեր կին» միջին պարսկ. *pārāv հոմանիչ ձեւից, որ ցոյց է տալիս պարսկ. pārāv «ծեր կին, պառաւ»: Այս բառը կարելի էր հայերէնից փոխառութիւն համարել, եթէ չլինէին պարսկ. pīr «ծեր», pīrak «պառաւ» բառերը, որոնք պատկանում են աւեստ. parō «նախ, վաղ» ձեւին եւ ծագում են հնիս. per- արմատից:

105. Պատասխան «պատասխան» միջին պարսկ. *pāt-saxuan ձեւից, որ հայերէնում դարձել է նախ *պատսախան եւ յետոյ չըրուելով՝ պատասխան. հմմտ. միջին պարսկ. pasaxv, pāsaxv, (ըստ Թիրեաքեան, Կարնամակ, էջ 8 ծան. կայ նաեւ միջին պարսկ. pāsaxan) սողդ. pātšukwān, պարսկ. pasux:

106. Պատգամ «հրաման, վճիռ» միջին պարսկ. patgām «պատգամ, լուր» բառից, որ աւանդուած է սխալագիր pagtām, paitām, petām ձեւերով. հմմտ. մանիք. padgām, սողդ. patγām «պատգամ», պազ. pēγām, պարսկ. paiγām, payām:

107. Պատերազմ «կռիւ, ճակատամարտ» միջին պարսկ. pāt-razm «պատերազմ», որ կազմուած է razm< աւեստ. rasman- բառից:

108. Պատմութեան «երկար ու լայն վերնազգեստ, զարդարուն զգեստ» միջին պարսկ. patmōčan «զգեստ, հանդերձ, զարդարանք» բառից. կազմուած է mōč< աւեստ. սանս. muč արմատից՝ pat- եւ -an մասնիկներով. հմմտ. միջին պարսկ. patmōxtan «դնել, կրել, հագնել»:

109. Պատշան «յարմար, վայելուչ» միջին պարսկ. patsač ձեւից, որ կազմուած է pat- մասնիկով sač արմատից, իբր աւեստ. paitisač, հին պարսկ. pati-sač, սանս. prati-sač, հմմտ. միջին պարսկ.

sačitan «յարմարել, արժանի լինել», sačāk «արժանի, վայել», պարսկ. sazīdan «զարդարուել»:

110. Պատուէր «հրաման, կարգադրութիւն» միջին պարսկ. *patveđ «ծանուցում, յայտարարութիւն» բառից, որի սուելի նոր ձեւն է մանիք. ptvid «ծանուցում, յայտարարել»: Կազմուած է pat- նախդիրով vēđ «գիտենալ» արմատից:

111. Պատուիրամ «պատուէր, հրաման» միջին պարսկ. *patveđan «ազդարարութիւն», որ կազմուած է իրան. an<ana մասնիկով՝ patveđ>պատուէր բառից:

112. Պատուիաս «պատիժ, յանդիմանութիւն» միջին պարսկ. *pātūfrās «չար հատուցումն, պատիժ» բառից. հմմտ. հին պարսկ. *pātifrāθa-, մանիք. p'dyfr'h, պաղ. pādafrāh, պարսկ. bādafrāh: «Հին պարս. Թ-ի անցումը հ-ին, կապուած լինելով անշուշտ միջ- ձայնաւորային դիրքի հետ, պէտք է հին լինի. եւ հայերէն բառերի ս եւ ոչ թէ հ ունենալու պատճառն այն է, որ դրանք վեր- ցուել են հիւսիսային բարբառներից եւ ոչ թէ փոխ են առնուել շատ հին ժամանակներում»¹⁷:

113. Պատսպարաց «պահպանել, պաշտպանել, շրջապատել» միջին պարսկ. *patspar ձեւից, որ կազմուած է pat=աւեստ. paiti- նախդիրով՝ spar= պաղ. spar= պարսկ. sipar «ասպար, վահան» բառից, իբր «վահանի տակ առնել»:

114. Պատրաստ միջին պարսկ. *patrāst< հին պարսկ. *pati-rāsta- «պատրաստ» բառից, որ կազմուած է pat- <pati- նախդիրով՝ հին պարսկ. rāsta- = սանս. rādha- «կազմ, պատրաստ» բառից. հմմտ. միջին պարսկ. բայական ձեւով patrāstan = պարսկ. payrāstān (արդի հնչումով pīrāstān) «յարդարել, զարդարել, մուշտակ, մորթ կազմել»:

115. Պարզ միատարր, բացորոշ» միջին պարսկ. *pārz «զուտ, մաքուր» ձեւից, որի համապատասխանն է մանիք. p'rwđ «զը- տուած, մաքրուած» եւ rd>l սովորական ձայնափոխութեամբ էլ՝ պաղ. pālīdan, պարսկ. pālūdan «քամել», pālāyidan «պարզել, քամել, զտել», «պարսկ. ձ-ի դիմաց շ զարգացման մի լաւ օրինակ է հայ. պարզեմ-ը «զտում եմ, մաքրում եմ», պարզ-ը «մաքուր», որ ֆր-

¹⁷ ՄԵՅԷ Ա., Հայագիտական ուսումնասիրութիւններ, 1978, էջ 109:

Միւլերը իրաւամբ համեմատել է պարս. pālūdan «զտել, մաքրել» բառերի հետ: (Sէս Հիւբշման, Pers. Stud., էջ 36)¹⁸:

116. Պարիկ «առասպելական մի ոգի» միջին պարսկ. parik «ոգի», «չար ոգի», մանիք. parīg «սաստանայակերպ կին, սաստանայուհի», սողդ. Parik «յաւերժահարս», պարսկ. parī «թեւաւոր, յաւերժահարս, աննման գեղեցկութեամբ բարի ոգիներ», աւեստ. Paīrīkā «կախարդ կին»: «Այս յիշեալ հրէշ էակներէն աւելի նշանաւոր ու ծանօթ եղած են մեր հեթանոս հարց՝ Պարիք եւ Պարիկֆ (𐬱𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀𐬎𐬀 և 𐬱𐬀𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀𐬎𐬀𐬎𐬀)», եւ իրենց սեփականի, քէ եւ օտար ազգաց նմանեաց հետ նոյն համարուած, կամ անոնց անուանց տեղ՝ ասոնի դրուած»¹⁹:

117. Պսակ «պարգեւ, պսակ» միջին պարսկ. *pusāk «թագ, պսակ». հմմտ. աւեստ. pusā- «պարգեւ, պսակ»:

118. Ջատագով «բարեխօս» միջին պարսկ. jātāgōw (գըրուած է jātakōb) «միջնորդ, բարեխօս», jātāgōwīh (գըրուած է jātāgōbīh) «միջնորդութիւն, բարեխօսութիւն», պազ. jādagō (գըրուած է jādango) «միջնորդ, բարեխօս, պաշտպան, փաստաբան», jādagōi «պաշտպանութիւն», իբր հին պարսկ. *yātāgauba- «ի կողմն խօսող», gaub «ասել, խօսել»՝ միջին պարսկ. պարսկ. guftan «ասել» արմատից:

119. Ջոկ «խումբ» միջին պարսկ. *jok ձեւից, որ չէ աւանդուած. հմմտ. պարսկ. jōx «մարդուց կամ անասունների բազմութիւն», արաբ. (իրանականից փոխառեալ) jauq կամ jauqa «մարդկանց խումբ»: Արաբ. առաջին ձեւը աւելի հարազատութեամբ ներկայացնում է պահլաւերէն ձեւը եւ աւելի մօտիկ է հայերէնին, քան նոյնիսկ պարսկերէն ձեւը:

120. Սահման «որոշեալ չափ, ծայր, վերջ, կանոն, օրէնք» միջին պարսկ. *sāhmān ձեւից, որից միջին պարսկ. sāmān «սահմանորոշ նշան, նշան, որակ, յատկութիւն», sāhmānak «սահման, տարածութիւն», պազ. sāmān «սահման, նշան», sāmāna «սահման, տարածութիւն», sāmānmand «սահմանեալ», պարսկ. sāmān «նշան, ...»:

121. Սիրամարգ «փաստանների ընտանիքին պատկանող խոշոր թռչուն՝ երկներանգ վառ գունաւորում ունեցող փետուրներ»

¹⁸ Նոյն տեղում, էջ 110:

¹⁹ Ա.Լ.ԵՄԱՆ Դ., էջ 201:

րով» ծագում է, ինչպէս ցոյց են տալիս գաւառականները, *սի-նամարգ ձեւից է եւ իրանական փոխառութիւնն է. հմմտ. միջին պարսկ. sēn(o)murūk, sēn-i-murūk «առասպելական մի թռչուն»:

122. Միրակ «կճղակ, ձիու եւ ուրիշ անասունների ոտքի ե-ղունգը» միջին պարսկ. *sumbak «սմբակ» ձեւից փոխառեալ. հմմտ. միջին պարսկ. sumb, sunb, պարսկ. sum, sum, sunb «սմբակ»:

123. Սուգ «սուգ» միջին պարսկ. *sūg հոմանիշից, որ ա-ւանդուած է. կայ միայն պարսկ. sōg, sōk (արդէ հնչումով sūg) «սուգ, տխրութիւն», sōgvār «սգաւոր», աւեստ. -saoka «խարոյկ», ո-րոնք սակայն ենթադրում են միջին պարսկ. *sōk:

124. Սպառ (Եղնիկի մօտ անսպառ, անսպառական ձեւե-րով) «վերջ, բոլորովին» միջին պարսկ. *spar եւ spur «կատարեալ, լրացած, վերջացած», spurīk «կատարեալ», spurīkīh «կատարելու-թիւն», anasparīk «անկատար», anavispurīk «չլրացած, անկատար», միջին պարսկ. cipur «կատարեալ»:

125. Սպաս «պաշտօն, ծառայութիւն» միջին պարսկ. *spas «ծառայութիւն» բառից, որ թէեւ աւանդուած է, բայց ունենք մանիք. 'spas (կարդա՝ ispās), սողդ. spās «հսկել, ծառայել», մանիք. ispasig «ծառայ, հայերէն սպասիկ», սողդ. spāsāk «ծառայ», աւեստ. spāsyēiti «լրտեսել, հսկել, պահպանութիւն անել», spās-, spaštar «լրտես, դէտ»...: Սրանց պէտք է կցել նաեւ միջին պարսկ. spās= պարսկ. sipās «շնորհակալութիւն», որ անցել է «ծառայութիւն, շնորհակալութեան արժանի գործ» իմաստներից:

126. Սպիտակ «ճերմակ» միջին պարսկ. spētak, պաղ. spēda, պարսկ. sipēda «աչքի սպիտակուց, ձեւի սպիտակուց». հմմտ. նաեւ սողդ. spēt, °spēt°k «սպիտակ», միջին պարսկ. spēt, պարսկ. sipēd, sifēd (նոր հնչումով sefid) «ճերմակ»:

127. Ստահակ «անառակ, ըմբոստ» թերեւս իրանական *stā-hak ձեւից է. հմմտ. միջին պարսկ. visāxv, հայ. վստահ, կազմուած է stak «դէմ կանգնել» արմատից՝ vi- նախդիրով:

128. Վասն «համար, պատճառ, միջոցով» միջին պարսկ. *vasn ձեւից. հմմտ. սողդ. wāsən «վասն, պատճառով», մանիք. vasnād «համար, պատճառով», հին պարսկ. vašna «շնորհիւ, ըստ կամաց», աւեստ. vasna «ըստ կամաց»: Հին պարսկ. արձանագրու-թիւններում սովորական բանաձեւ է vašna Auramazdaha «Ահուրա-մազդայի շնորհիւ»:

129. Վատ «գէշ, չար» միջին պարսկ. vat, պազ. vad, մանիք. vad, պարսկ. bad «գէշ, չար, վատ». բարդութեամբ ունենք միջին պարսկ. vatbaxt= պարսկ. badbaxt= հայ. վատաբախտ:

130. Վատքար «անպիտան, գէշ, յոռի» միջին պարսկ. vat-tar, պազ. vadtar, պարսկ. badtar, battar, batar, որոնք նախորդ vat>vad>bad «վատ» բառի բաղդատական աստիճանն են ներկայացնում եւ նշանակում են «աւելի վատ, աւելի գէշ, աւելի չար». մասնիկն է -tar:

131. Վարազ «արու վայրի խոզ» միջին պարսկ. varāz (գըրուած է varāč), պարսկ. varāz, vurrāz, gurāz, աւեստ. vārāza: Իրանականից է նաեւ ասորերէն varzā «վարազ»:

132. Վարդապետ «ուսուցիչ, ուսման առաջնորդ, վարպետ» միջին պարսկ. *varda= հին պարսկ. -varda «գործ, աշխատանք» + պետ (pati) բառից, որով ամբողջը լինում է *vardapati: Այս արմատի այլ ձեւերն են աւեստ. varz «աշխատել եռանդուն կերպով», միջին պարսկ. varz, պարսկ. varz «ցանք», varza «սերմանում», varzīdan «ջանալ, սերմանել»...: Առաջին ձեւը պահում են հին պարսկ. Artavardiya (յատուկ անուն, բուն նշանակութիւնը՝ «բարի գործող»):

133. Վարժ «վարժուած, հմուտ» միջին պարսկ. varž «գիտութիւն, իմաստութիւն, խոհականութիւն», varz «աշխատութիւն, դործ, փորձ, վարժութիւն», սողդ. warž «արուեստ, եղանակ», պարսկ. varz «արհեստ, գործ, զբաղմունք», varziš «սովորութիւն, ջանադրութիւն, հրահանգ»:

134. Վարձ «աշխատութեան փոխարէն տրուած վճար, պարգեւ» միջին պարսկ. *varz ձեւից. հմմտ. պարսկ. varza «չափ, վաստակ», varzīdan «չահել, վաստակել»:

135. Վիշապ «չափազանց մեծ օձ» միջին պարսկ. *vēšāp ձեւից. հմմտ. աւեստ. višāpa՝ որ իբր վերադիր յիշուած է aži «իծ» բառի հետ: Կազմուած է աւեստ. višā- «թոյն» բառից. հմմտ. սանս. višā- «թոյն», որից կազմուած են օձի այլեւայլ անուններ:

136. Վեար «վարձ, փոխարէն հատուցում» միջին պարսկ. vičār ձեւից. հմմտ. vičārtan «բաժանել, լուծել, զատել, բացատրել, կատարել», vičārišn «բացատրութիւն, վճար», vičārtar «իմաստուն, խոհական, բանիմաց», պազ. guzārešn «մեղքերի հատուցում, ապաշաւանք»..., միջին պարսկ. guzārdan «պարտքը վճարել, թողնել», guzār «անցք, պարտքի վճարումն»:

137. Վնաւ «տուգանք, յանցանք, մեղք, չարիք» միջին պարսկ. vinās «յանցանք, մեղք, պակասութիւն», vināskār «յանցաւոր, մեղաւոր», մանիք. wināh «յանցանք, մեղք», պաղ. gunāh «մեղք», պարսկ. gunāh «մեղք, յանցանք, պակասութիւն»:

138. Վստահ «ապահով, համարձակ» հին պարսկ. *vistāhu-va-, միջին պարսկ. vistāxv «վստահ», պաղ. vastāx «վստահ, ապահով, համարձակ», պարսկ. vustāx «անհամեմատ կերպով խօսող, լրբաբան»:

139. Վտանգ «սիրճանք, աղէտ, նեղութիւն» միջին պարսկ. *vitang< հին պարսկ. *vitanka- «վտանգ, դժբախտութիւն, նեղութիւն» բառից, որ կազմուած է vi- մասնիկով tañč «սեղմել, ճնշել» արմատից. հմմտ. նոյն արմատից միջին պարսկ. tang «նեղ», պարսկ. tang «նեղ, ճնշեալ, սեղմ»:

140. Տակաւ «մեղմով, կամացով, հետզհետէ» միջին պարսկ. *tak ձեւից, որ թէեւ աւանդուած չէ, բայց նոյնն է հաստատում պարսկ. tak «սակաւ, քիչ, դոյզն»:

141. Տանջ «չարչարանք» միջին պարսկ. *tanj- հոմանիշ ձեւից է, որ կորած է. հմմտ. պարսկ. tanjīdan «փաթաթել, պրկել, սեղմել, ճնշել», tanjīda «նեղացեալ, վշտացեալ», tang «նեղ, անձուկ. 2. նեղացումն ի բարկութենէ եւ ի ցասմանէ» (g եւ j ձայների համար հմմտ. farhang եւ farhanj «գիտութիւն» > հայ. հրահանգ:

142. Տապ «տաքութիւն, ջերմութիւն» միջին պարսկ. tap «տաք, ջերմ», պարսկ. tāb «տաքութիւն, ջերմութիւն, տապ, ճառագայթ, բարկութիւն, վիշտ», tab «տենդ, ջերմ», tābistān «ամառ»:

143. Տօք «սաստիկ տաքութիւն» միջին պարսկ. *tāft ձեւից. հմմտ. միջին պարսկ. tāftan «եռալ, եփուել», պարսկ. taft «տաքութիւն, սաստիկ տաք»:

144. Փաշաման «ղատապարտութիւն, մեղադրութիւն» միջին պարսկ. pašāmān, մանիք. pašīmān, պաղ. pašēmān, պարսկ. pašīmān «զղջացած», միջին պարսկ. pašāmānīh, պաղ. pašēmānī, պարսկ. pašīmānī «զեղջ, ապաշաւ»:

145. Փառք «վեհութիւն, մեծութիւն, շուք» միջին պարսկ. farr «փառք, շուք». հմմտ. պարսկ. farr «փառաւորութիւն եւ շքեղ պերճութիւն. 2. լոյս»:

146. Փիղ «սիւղ անասուն» միջին պարսկ. pīl հոմանիշից, որի նոր ձեւն է պարսկ. pīl:

147. Քէշ «զրադաշտական կրօնը» միջին պարսկ. kēš, kiš «կրօն, հաւատ», պարսկ. kēš:

148. Օտար «օտար, պարսպ տեղ, ի զուր» միջին պարսկ. *awtar ձեւից. հմմտ. աւեստ. aiwitar-, որ մէկ անգամ գործածուել է Եւաշտ. Ժէ. 14 եւ նշանակում է ըստ նոր ուսումնասիրողների «օտար»:

149. Օրէն «օրէնք, հին աւանդութիւն, սովորութիւն» միջին պարսկ. *awdēn ձեւից, որ է աւեստ. *awīdayana-, կազմուած awī- մասնիկով dāy> միջին պարսկ. dītan> պարսկ. dīdan «դիտել, տեսնել» բայից:

150. Օրհն «օրհնութիւն, բարեմաղթութիւն» միջին պարսկ. *āfrīnam «օրհնեմ, գովեմ» ձեւից, որ կազմուած է ā նախամասնիկով frī- «սիրել, յարգել, գովաբանել» արմատից:

Յունական փոխառութիւնները

1. Արգասիք «գործ, արդիւնք» < յուն. έργασία «աշխատանք, վաստակ, շահ»:

2. Արթն «քերականական յօդ» < յուն. άρθρον «յօդ»:

3. Բասիլիսկոս «մի տեսակ օձ» < յուն. βασιλίσκος «նոյն օձն է»:

4. Դելփին «ծովային մի մեծ ձուկ» < յուն. δελφίς, δελφίν:

5. Ելէա «ձիթենի» < յուն. ελαιά:

6. Եկեղեցի «հաւատացեալների հաւաքոյթ, ժողովուրդ, տաճար» < յուն. έκκλησία:

7. Եպիսկոպոս «եկեղեցու առաջնորդ» < յուն. επίσκοπος:

8. Թերիակէ «դեղլթափ», առաջին անգամ Եզնիկի մօտ է հանդիպում, < յուն. θηριαχί:

9. Իդոս «ձեւ, կերպարանք, երեւոյթ», 3 անգամ գործածում է Եզնիկը, < յուն. είδος «մարմնի արտաքին ձեւը»:

10. Լեգէոն «բազմութիւն (դեւերի)» < յուն. λεγεών հոմանիշից, որ փոխառուել է լատին. legio:

11. Կայսր < յուն. χαίσαρ:

12. Կամոն «կրօնական կամ եկեղեցական օրէնք» < յուն. κανών «եղէգի ջօղուն»:

13. Կէտ «ծովային մի մեծ գազան» < յուն. χήτος:

14. Կոռոնոս «երեւակ մոլորակը» < յուն. κρόνος:

15. Հիւղ, հիւղեայ «նիւթ, տարր, նախանիւթ», առաջին անգամ Եզնիկի մօտ է հանդիպում, < յուն. ὕλη «նիւթ»:

16. Մակեդոն «մսավաճառանոց»․ մէկ անգամ ունի Եզնիկին իբր օտար բառ․ յուն. μάχελλον «մսավաճառանոց» բառից է:

17. Մանրագոր «մի տեսակ թմրեցուցիչ բոյս» < յուն. μανδραγόρας:

18. Մարտիրոս «նահատակ» < յուն. μάρτυς բառից է․ բուն նշանակութիւնն է «վկայ»:

19. Պերիպատիկեանք «Արիստոտէլի փիլիսոփայական ուսմունքի հետեւող» < յուն. περιπατητικός:

20. Պոռնիկ «ապօրինի խառնակուող տղամարդ կամ կին» < յուն. πόρνος «պոռնիկ մարդ», πόρνη «պոռնիկ կին»:

21. Ստամոքս «ստամոքս» < յուն. στόμαχος:

22. Տիդան «հակայ, վիթխարի մարդ» < յուն. Τιδάν յատուկ անունից:

23. Փիլիսոփայ < յուն. φιλόσοφος «իմաստասէր»:

24. Փոկ «ծովահորթ», առաջին անգամ Եզնիկի մօտ, < յուն. φώκη:

Ասորական փոխառութիւնները

1. Բերդ «բերդ, ամրոց» < ասոր. bi-ir-ti կամ bi-ir-tu:

2. Դար «դար՝ տարիների մի մեծ շրջան» < ասոր. dār, dārā:

3. Խարբալել «մաղել, փոխ․ վրդովել, խռովել», < ասոր. ar-bālā «մաղ», arbel «մաղել»:

4. Մագաղաթ «կաշուից պատրաստուած թուղթ, մատեան» < ասոր. magallēthā:

5. Մանգաղ «գործիք, որով քաղում են խոտ եւ հացաբոյսեր» < ասոր. maggāla:

6. Մորակ «խարազան» < ասոր. matrēqā:

7. Յաթ «տարր, նախանիւթ», մէկ անգամ ունի Եզնիկը, < ասոր. yāthā:

8. Շարաթ «շաբաթուայ եօթերորդ օրը, եօթնօրեակ» < ասոր. šabbəṯā:

9. Շաւիղ «նեղ ճանապարհ» < ասոր. šəwīlā:

10. Սուսեր «սուր, թուր» < ասոր. safsērā:

11. Տղայ «մանուկ, երեխայ, պատանի» < ասոր. ṭalyā, ṭalē «տըղայ, պատանի»:

12. Քաղաք «քաղաք» < ասոր. karḫā:

13. Քարոզ «մուկնետիկ, բարձրաձայն հրապարակող» < ասոր. kārōzā «մուկնետիկ, սուրհանդակ»:

Եբրայական փոխառութիւնները

1. Ամէն «ճշմարիտ, արդարեւ» < եբր. āmen:

2. Բելիար «սատանայ» < եբր. bēli-ya'al:

3. Գեհեմ «դժոխք» < եբր. gēi-hinnom:

4. Սատանայ «հակառակորդ, անձնաւորուած չար ոգի, դեւ» < եբր. sātān ḏēlīg է, որի արմատն է՝ ասոր. sātānā:

5. Քերորե, քորե «մարդկային կերպարանքով, բազմաչեայ, քառաթեւ պահապան հրեշտակ, բարձր դասից՝ սերովբէներից յետոյ» < ասոր. krōwā (kəṛōwā), որը փոխառեալ է եբրայերէնից:

Ինչ վերաբերում է փոխառութիւնների իմաստային բնագաւառներին, ապա բնական է, որ «Նդծ աղանդոց»-ում առկայ կրօնական եւ պաշտամունքային բնագաւառների փոխառութիւնները առանձնայատուկ տեղ են զբաղում փոխառութիւնների իմաստային պատկերում:

Իրանական ծագմամբ կրօնական եւ պաշտամունքային փոխառութիւններ են՝

Բախտ, քարսմունք, գուշակ, դաշն, դատաստան, դեւ, դը-ժոխք, դրախտ, զոհ, խրատ, կախարդ, կամակար, կամք, համքարու, հեշմակապաշտ, հմայք, հրաման, հրեշտակ, մարգարե, մոգ, յագ, յաշտ, յաւեժ, յաւիտեան, յուշկապարիկ, նշխար, նուէր, շահապետ, ուխտ, պատուհաս, պարիկ, ջատագով, սուգ, վարդապետ, քէշ, օրհն:

Յոռնական ծագմամբ կրօնական եւ պաշտամունքային փոխառութիւններ են՝

եկեղեցի, եպիսկոպոս, մարտիրոս, մանրագոր:

Ասորական ծագմամբ կրօնական եւ պաշտամունքային փոխառութիւններ են՝

հեթանոս, քաղեայ:

Եբրայական ծագմամբ կրօնական եւ պաշտամունքային փոխառութիւններ են՝

ամեն, քելիար, գեհեմ, սատանայ, քերոքէ:

Աչքի են ընկնում նաեւ բուսանունների եւ կենդանիների անունները՝

Իրանականները՝ կանեփուկ, կապիկ, յաւանակ, ցիւնգ, սիրամարգ, վիշապ, փիղ, յունականները՝ քասիլիսկոս, դելփին, ելէա, կէտ, մանրագոր, փռկ:

ՄՈՀԱՄՄԱԴ ՄԱԼԵՔ-ՄՈՀԱՄՄԱԴԻ
(Իրան)

On the Borrowings in Eznik Koghpatzi «Eic Ałandoc'» (The Refutation of Sects)

(summary)

Mohammad Malek Mohammadi
(Iran)

The vast majority of the borrowed words in the *magnum opus* of the 5th century Armenian prominent philosopher Eznik Koghpatzi, usually known as «Eic Ałandoc'» are of Middle West-Iranian, mainly of Parthian and Middle Persian (Pahlavi) origin. The number of these borrowings in «Eic Ałandoc'» may be estimated to 150 word-roots. The Iranian borrowings in Armenian literature have great importance especially for the study of Middle Persian.

As to the borrowings from Greek and Syriac, they are comparably few in number and take the second place after the Persian ones. Except these layers, there are also some borrowed words from Hebrew and Acadian.

The great number of Persian borrowings allows us to conclude that Persian culture of Parthian period made greater influence on Armenian culture than the Christianity of Sasanide period. Unlike Greek and Syriac borrowings, the Persian words preserve their functional significance and are still in use in Armenian language.

Most of these words are met in «Eic Ałandoc'» and are confirmed also in medieval Armenian literature, in operas more specific. Nevertheless there are also such borrowed words in Eznik Koghpatzi's book, which are evidence that he used those words for the first time.

It must be also mentioned that the borrowed words adjust due to the phonetic rules of Armenian language, as well as become object of lexical patterns but are declined. In «Eic Ałandoc'» there are also borrowed affixes which automatically are adopted by that language.

In this article we have carried a thorough research of the borrowed words in «Eic Ałandoc'» with reference to their etymology.